

УДК 930.1

Оксана Міхеєва (м. Донецьк)

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ПРОБЛЕМАТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ У ПЕРШІ РОКИ ВВЕДЕННЯ НЕПУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються інформаційні можливості періодичних видань у якості джерела щодо реконструкції тогочасного дискурсу щодо злочинних дій, а також для розширення знань про буття пересічної людини в Україні на початковому етапі введення нової економічної політики.

Ключові слова: злочинність, примус, жертви, порушник, статистика, показники, неп, періодичні видання.

Історія злочинності залишається недостатньо розробленою ділянкою історичного знання в Україні. Означена тематика ігнорувалася в радянській історіографії, починаючи з кінця 1920-х років через ідеологічні настанови щодо того, що соціалізм та злочинність — явища несумісні. Відповідно із зміцненням соціалізму повинні були зникнути самі по собі усі негативні явища, які до того часу потребували соціального контролю через систему органів, що забезпечують примус.

Через такі ідеологічні настанови з науково-історичного дискурсу були виключені певні боки суспільного життя, що обмежує розуміння буття пересічної людини, яка так чи інакше зіштовхується із ситуацією порушення права чи то у якості жертви, або як порушник, або як людина, що вибудовує своє життя відповідно до власного відчуття безпеки або небезпеки в суспільстві. На жаль, і на сьогодні ми не можемо засвідчити наявність блискучої реконструкції повноти життя 20-х років у історичному сенсі — означена проблематика, пов'язана із протиправною поведінкою, і надалі залишається поза увагою широкого кола публікацій, спрямованих на висвітлення цього періоду. Винятком є роботи В. В. Іваненка й І. В. Іщенко¹, С. Гнітько (С. Лясковської)², О. М. Бута³, В. І. Саричева, В. А. Слівенка⁴, Ю. П. Волосника⁵ та інших науковців, які присвятили свої дослідження висвітленню “тіньових” боків життя радянського суспільства на початковому етапі його становлення.

Одним з можливих джерел вивчення протиправних дій є матеріали періодичних видань. В даному випадку розглянемо публікації у газеті Комуніст (орган ЦК та Харківського окружного КП(Б)У) за 1922–1923 рр. ЗМІ є

доволі цікавим джерелом, яке не стільки може надати інформацію про реальний стан злочинності, скільки дає змогу реконструювати тогочасний дискурс щодо злочинних дій (під дискурсом розуміємо сукупність письмових та усних текстів, які виробляють люди у різноманітних повсякденних практиках)⁶. Згодом цей створений дискурс починає формувати символічну реальність, і йому люди починають слідувати як певному соціальному закону.

Однак розгляд матеріалів преси щодо злочинності неможливий у відриві від реальної динаміки злочинності за даними правоохоронних органів. Лише за таких умов можемо виділити певні перекося у висвітленні суспільних девіацій, виявити більш широкий суспільний дискурс у ставленні до протиправних дій тощо.

В цілому ж зазначимо, що у періодиці містяться дані, які стосуються системи права та його захисту, таких типів:

- щоденна хроніка злочинності — короткі повідомлення про факт, а також місце, час та характер скоєного злочину (рубрика “Хроніка”, підрубрика “події”);
- розлогі повідомлення про слухання справ у судах (рубрика “Червоний суд”);
- тематичні “проблемні” публікації (переважно про хабарництво, окремі типи посадових злочинів, пияцтво та самогонування тощо);
- короткі повідомлення про події у системі правоохоронних органів (ювілеї, факти шефства, проведення конференцій та з'їздів);
- деталізовані звіти про проведення чисток в міліції (з дослівною реконструкцією

виступів, діалогів, аргументів “за” та “проти” звільнення з лав міліції від усіх учасників зборів);

- аналітичні матеріали (загальна характеристика річної статистики правопорушень із поясненням основних причин поширення тих чи інших негативних явищ).

Щоденна хроніка злочинності

Завдяки застосуванню елементів контент-аналізу при аналізі інформаційних повідомлень з рубрики “Хроніка: події” (має систематичний характер) можемо порівняти структуру злочинності в Україні за даними правоохоронних органів та періодичних видань.

Графічне представлення даних дає змогу побачити наявні розходження. У пресі значно більше приділяється уваги майновим злочинам, вбивствам та замахам на вбивства, фальшивомонетництву та бандитизму (йдеться про бандитизм кримінального характеру). Очевидно, що це ті злочини, які більшою мірою можуть зацікавити читацьку аудиторію. Тож тут спрацьовує те, що поряд з інформаційною функцією засоби масової інформації виконують ще й розважальну функцію.

Незважаючи на стиль подання подібної інформації (коротке повідомлення), вона дозволяє оживити ситуацію скоєння злочину, розглянути в деталях те, що ховається за офіційною статистикою правоохоронних органів.

Таблиця 1

Структура злочинності в Україні у 1922 р. за даними правоохоронних органів та повідомлень у пресі (газета “Комуніст”)⁷

	Вид злочину	за даними правоохоронних органів	за даними повідомлень у пресі
1	Майнові злочини	50,4 %	70,5 %
2	Грабежі	7,0 %	6,4 %
3	Скотокрадства	11,5 %	1,2 %
4	Вбивства та замах	3,2 %	10,4 %
5	Посадові злочини	5,0 %	1,7 %
6	Підпали	0,6 %	1,2 %
7	Фальшивомонетництво	0,5 %	2,3 %
8	Бандитизм	-	3,5 %
9	Інші злочини	21,8 %	2,8 %

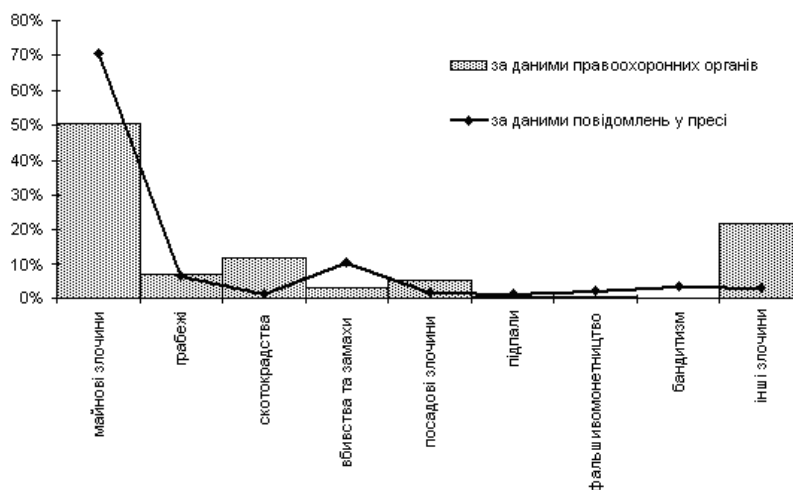

Рис. 1. Порівняння структури злочинності у 1922 р. за даними правоохоронних органів та повідомлень у пресі

Приміром, повідомлення під назвою “Гастролер”⁸ містить інформацію про надзвичайно цікавий тип протиправних дій, що мав місце у 1920-ті роки: “Працівниками Губрозшуку був арештований за підозрою у крадіжці Познанський, — молодий чоловік у форменому картузі інженера-технолога... Виявилось, що Познанський кілька днів тому був арештований за підозрою у кишеньковій крадіжці в одного робочого 60 млн рублів. Бажаючи врятувати колегу за професією від покарання, товариші Познанського — кишенькові крадії — повернули потерпілому 60 млн руб. Тим не менше Познанський був направлений з протоколом дізнання до народного судді, а через деякий час опинився на волі й отримав можливість знов “гастролювати”, доки не був затриманий удруге. Звинуватили Познанського у крадіжці якоїсь печатки. “Навіщо мені печатка, — заявив Познанський під час допиту, — якби були 1–2 мільярди у кишені громадянина, тоді інша справа”. За відсутності прямих доказів винності, Познанський міг би бути звільнений судом й, опинившись на волі, знов промишляти своїм ремеслом. Познанському тоді було запропоновано виїхати негайно з Харкова. “Дозвольте мені ще сьогодні “погастролювати”, — звернувся він із проханням до н-ка губрозшуку, — а завтра я обов’язково поїду на гастролі до Москви”. Однак прохання “гастролера” задоволено не було. Познанський затриманий й знов переданий до суду”.

Цей сюжет демонструє цілу низку проблем, пов’язаних з рівнем та якістю роботи правоохоронної системи України на початку 1920-х років. Дається взнаки відсутність чіткого зводу кодифікованого права. Кримінальний Кодекс УСРР набув чинності з 23 серпня 1922 р., Кримінально-процесуальний кодекс з 15 вересня 1922 р., тож очевидно, що вони не застосовувалися до особи Познанського з означеного сюжету. Практичне застосування кодексів починається дещо пізніше через недостатню кількість примірників кодексу, які потрібно було надрукувати та передати на місця, і через необхідність роз’яснювальної роботи, підготовки коментарів до статей кодексу тощо. До прийняття кодексів працівники правоохоронних органів керувалися у своїй діяльності цілою низкою обіжників, циркулярів, декретів, постанов, положень ВУЦВК, РНК, НКЮ тощо. Все це призводило до неоднакового трактування порушень на місцях, відсутності

уніфікованих покарань за той чи інший вид злочину. На початку 1920-х років зустрічалися нестандартні вироки типу “розстріл умовно”⁹, або дивні строки ув’язнення у таборах “до кінця громадянської війни” або “до остаточного встановлення радянської влади”. Тобто покарана людина не повною мірою могла розуміти, за що вона покарана і як довго триватиме покарання через ув’язнення.

Саме це ми спостерігаємо і у сюжеті з Познанським. Жодного разу працівниками розшуку не було доведено його провини, відсутні докази скоєння ним злочину. Однак це не заважає передавати його справу до суду. Останнє є гарною ілюстрацією для ще однієї проблеми — значна кількість справ (на початку 1920-х років це могло бути навіть більше половини) поверталася до міліції та кримінального розшуку на доопрацювання із зауваженнями про відсутність будь-яких доказів провини затриманого.

Цікавим є також і факт “торгу” (і взагалі його можливість) між Познанським та начальником Харківського губернського розшуку. На пропозицію виїхати за межі губернії (яка нічим по-суті не обґрунтована, бо не доведено провини людини) Познанський відповідає проханням дозволити “погастролювати” ще деякий час, перед тим як поїхати. Все це є свідченням того стану суспільства, який класик французької соціології Еміль Дюркгайм означив терміном аномія¹⁰ (стан переходу, коли зруйновані попередні системи норм, а нові ще не утворилися; коли ніхто не знає, що правильно, а що неправильно, що дозволене, а що — ні, однак при цьому кожен воліє взяти від життя все).

Аналіз річної сукупності інформаційних повідомлень з приводу щоденної кримінальної хроніки примушує також звернути увагу на наступні загальні моменти.

Суттєво відрізняються між собою повідомлення про злочини, по яких вже затримані підозрювані та повідомлення лише про скоєння злочину. У першому випадку чітко вказуються “герої”: “працівниками розшуку затримані...”, “в результаті застосованих заходів працівниками ГПУ заарештовані...” тощо. У другому випадку інформація подається у безособовій формі: “до розшуку прийняті заходи”, “провадиться розслідування”, “особа вбитого та винні встановлюються” без жодної вказівки на те, до компетенції якого з правоохоронних чи надзвичайних органів належить опи-

саний злочин, хто саме буде нести відповідальність за його розкриття.

У випадках, коли злочин був скоєний проти представника влади будь-якого рівня, правоохоронних чи надзвичайних структур, прокуратури тощо, навіть якщо мова йшла про банальний побутовий злочин, він в усіх випадках кваліфікується як бандитизм. На початку 1920-х років бандитизмом вважалося пограбування або замах на життя особи, вчинене одним або кількома злочинцями з метою дезорганізації державної або господарської діяльності радянської влади¹¹. Тобто діям, кваліфікованим як бандитизм, надавався очевидний політичний зміст, тож і бачимо у пресі практику “стигматизації” — означування “бандитом” правопорушника, дії якого зачепили інтереси влади. Про те, що ця практика була розрахована на формування публічного дискурсу, свідчить також і те, що у фінальних звітах правоохоронних органів кримінальний бандитизм як злочин вже у 1922 р. розчинявся у статистиці “інших” злочинів, не виділявся у окрему рубрику¹².

Рубрика “Червоний суд”

Означена рубрика є набагато більше інформативною у порівнянні із хронікою для реконструкції публічного дискурсу щодо злочинних дій. За своєю сутністю означені публікації є стенограмою соціальної драми, що розгорталася у суді, з наведенням оцінок різних сторін — звинувачуваних, їх жертв, публіки, самого журналіста тощо.

Вона охоплює широке коло проблем та доволі детально ілюструє ставлення різних акторів процесу до певної ситуації. Тут ми маємо і низку судових процесів, пов’язаних із злочинами, спровокованими новою економічною політикою; злочинами традиційними, що ґрунтуються на суспільних стереотипах (приміром, незаконні аборти); злочинах, пов’язаних із специфікою внутрішньосімейних стосунків (питання наслідування, сімейні вбивства тощо) чи стосунків у малій групі (приміром, мешканці одного села) та інші. Від стриманого, але детального інформування про злочин та хід його розгляду у суді й вирок у публікаціях 1922 р., ця рубрика у наступному 1923 р. перетворюється на захоплюючий роман з продовженнями, дослівним цитуванням майже всього судового процесу.

Наведемо декілька прикладів подібних публікацій. У 1922 р. між владою та населенням все ще продовжується боротьба за право

здійснювати каральні функції. Революційна стихія зняла у суспільстві цілу низку табу, в тому числі і стосовно вбивств. Останні виправдовувалися, якщо були заподіяні в ім’я революції. Однак із стабілізацією у країні та встановленням нового порядку влада дедалі очевидніше демонструє своє виключне право на здійснення покарань. У рубриці “Червоний суд” в газеті “Комуніст” від 21 жовтня 1922 р. було надруковано статтю “Куркульські звички”: “Куркуль починає вилазити з усіх нір радянського села, де він до останнього часу був “тихіше води, ніжче трави”. Вважаючи себе єдиною економічною силою на селі, куркуль намагається привласнити собі й адміністративні функції шляхом анархічного втручання у діяльність радянської влади... Йдегся про самосуд над крадіями, вчинений куркулями села Н.-Олександрівки, Сватівської волості Куп’янського повіту. На сільському зібранні, де обговорювалися земельні справи, піднялося питання про боротьбу з нічними грабунками, що почастишали на селі. Один з членів зібрання, власник 60 дес. землі запропонував розправитися з крадіями власними силами, не звертаючись по допомогу до міліції та інших радянських властей: винних затримати та доповісти зібранню, яке і має покарати крадія відповідно до злочину. Зібрання було багаточисельним, більшість його відмовилася підписати цей вирок, вважаючи, що боротьба зі злочинністю повинна проводитися лише владою, але за допомогою населення, і що самосуди неприпустимі. Куркулі, що були присутні на зібранні, й голова комнезаможу Лазаренко, власник 22 дес. землі, що якимось чудом там опинився, вирок підписали й зібрання пішли провадити обшук у підозрюваних у крадіжці селян. Знайшовши у двох селян викрадені ціпи, куркулі витягли крадіїв у клуню, де й вчинили над ними жорстокий самосуд. Двоє були забиті на місці; третій, побитий ледь не до смерті, зміг уповзти. Здійснивши самосуд, куркулі насмілилися про заподіяне вбивство письмово доповісти міліції, відправивши начальнику її наступний документ: “Доводимо до вашого відома, що сього числа сільською спільнотою знищено троє бандитів”. Прибулого до села начальника міліції куркулі намагалися “ублаготворити” самогоном. Однак номер цей не пройшов, і всі були передані до рук суду. На суді з’ясувалося, що звинувачені, найбагатші в селі куркулі, що мали від 12 до 90 десятин землі, не

спромоглися внести належного з них продплатку у розмірі 4.200 пудів. Трибунал засудив 3-х куркулів, що не були ініціаторами злочину, до року позбавлення волі, 3-х — до 3-х років й 7 ініціаторів — до 8 років позбавлення волі з суворю ізольацією”¹³.

Як бачимо, у цьому сюжеті подіям надано чіткого класового звучання. Заподіяти злочин могли лише куркулі, що розглядаються як потенційні конкуренти і у претензії на владу, і у праві на покарання. Голова комнезаможу, який активно взяв участь у самосуді, за риторикою повідомлення, опинився там “якимось чудом”. Показовою є і ситуація із “самодоносом” — інформуванням правоохоронних органів про здійснення самосуду на підставі рішення зборів. Вочевидь це — конфлікт між побутовим розумінням радянської ідеології щодо передання влади народу, встановлення справжнього народовладдя та реальною системою владних стосунків у новоствореній державі.

Містяться у цій рубриці й сюжети про побутове життя пересічної людини, що опинилася у вирі історичних подій, у суспільстві, що переживає системну кризу та є аномічним за своєю сутністю. Сімейні драми, відчай, неспроможність розв’язати проблеми підштовхували людей до суїциду та жакхливих незрозумілих злочинів. За приклад можемо взяти публікацію “Жертва культурної відсталості” у рубриці “Червоний суд”: “У київському суді 2 листопада слухалася справа, що привернула увагу багаточисельної аудиторії. На лаві підсудних робітник-залізничник та його дружина селянка. Старший хлопчик підсудних — Коля Рижкін, 13-ти років, страждаючи, вірогідно, клептоманією, частково під впливом вулиці, безперервно тягав з дому речі. Крав і в сусідів. Викрадене продавав на базарі. Мати жорстоко біла хлопця. Дитя хворобливе, справжній замориш, не піддавався ані умовлянню, ані фізичним покаранням. Після викрадення костюму в батька, хлопчик довів мати до відчаю, й вона кинулася під потяг. Її встигли врятувати з-під колес паровозу. Хлопчик, вражений тим, що відбулося, умовляє мати прийняти стосовно до нього крайні заходи, бо він все одне не кине красти. Захід цей полягає у тому, щоб відрубати йому праву руку. І от відбувається кошмарна операція. Сусідський хлопчик — товариш Колі, приносить сокиру. Мати зав’язує Колі очі. Праву руку кладуть на табурет й одним помахом со-

кири відрубують її. Суд умовно присудив мати до 3-х річного ув’язнення. Справа глибоко схвилювала переповнену робочими залу суду. Батьки, після вироку, звільнені з-під арешту”¹⁴.

Соціальна драма із спробою самогубства та скаліченням власного сина є ситуацією нестандартною, такою, що відхиляється від норми. Однак вона стає можливою в аномічному суспільстві, в якому стрімко змінюються моральні орієнтири та цінності. Соціальний контроль (соціалізаційний та груповий) не спрацьовує ані у випадку із хлопчиком, що краде, ані у випадку із матір’ю, що здатна нещадно бити й скалічити власне дитя. Соціальний контроль через соціалізацію не спрацьовує через стрімку зміну самої соціальної системи. Людина, що опинилася в нових для себе умовах, змушена переживати процес ресоціалізації — тобто набуття нових цінностей, норм, моральних орієнтирів, засвоєння успішних та соціально схвалюваних моделей поведінки тощо. Цей процес має свою часову протяжність, чим і зумовлюється тимчасове послаблення соціального контролю через соціалізацію — внутрішні фільтри у свідомості людини не спрацьовують, бо вона втрачає розуміння “правильного-неправильного”, “схвалюваного-засуджуваного”. Специфічним за таких умов є і груповий контроль — тобто контроль з боку тієї групи, з якою ідентифікує себе людина та з якою вона підтримує контакт. Ми бачимо у сюжеті присутність “представника групи” у вигляді сусідського хлопця, що бере участь у цій жакхливій процедурі відрубання руки — тож це соціальне покарання, а не божевілля в межах однієї родини. Якщо це стає можливим навіть у присутності стороннього, який не тільки схвалює подібні дії, а й допомагає їх реалізувати, воно втрачає родинний характер та стає суспільною проблемою.

Тематичні публікації, присвячені тому чи іншому виду злочинів

Публікації такого плану часто містять в собі обґрунтування можливості поширення закону на дії, що прямо не визначені у Кримінальному кодексі як злочин. Така можливість спиралася на декілька пунктів Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів УСРР 1922 р. По-перше, згідно із 2 частиною ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу, “зупиняти рішення справи під приводом відсутності неповноти, неясності або протиріччя

законів суду забороняється” (тобто за наявності складу злочину суд не може відмовитися від його розгляду лише на підставі того, що цей злочин у буквальному виді не прописаний у законі). І по-друге, у ст. 10 Кримінального кодексу було сформульовано принцип аналогії: “У випадку відсутності в Кримінальному кодексі прямих вказівок на окремі види злочинів, — покарання або заходи соціального захисту застосовуються відповідно до статей Кримінального кодексу, що передбачають найбільш схожі за важливістю й родом злочину з дотриманням загальної частини цього кодексу”¹⁵. Ці два моменти відкривали значні можливості розширення дії закону поза межі окресленого у кодексі. Фактично формула “можна все, що не заборонено” суттєво звузилася до ситуації, коли “можна лише те, що дозволено”. Усі інші дії, за принципом аналогії, могли стати підставою для розгляду справи у суді й покарання. За риторикою публікацій 1922 р. “нам, коли ми набуваємо перший досвід закріплення нашої соціалістичної правосвідомості, ця стаття дає не лише внутрішню можливість, але й формальне право засуджувати дії, супротивні цій свідомості й загрозові для радянського правопорядку”¹⁶.

Так у пресі розгортаються серії публікацій, спрямованих проти посадових злочинів, тяганини, хабарництва, пияцтва тощо. Частина з описаних ситуацій з легкістю підходила під вказані у Кримінальному кодексі злочинні дії. Однак були й такі, що в Кодексі не були прописані. Під кожен з цих видів злочину підводиться певна ідеологія й обґрунтовується право на офіційне засудження цих дій за принципом аналогії у випадку відсутності прямої вказівки на злочин у Кримінальному кодексі. За цим самим принципом добиралися й доволі жорсткі покарання.

Найбільш широко у 1922 р. обговорюється проблема хабарництва (Ст. ст. 114–115 Кримінального кодексу 1922 р.)¹⁷, зокрема хабарництва на залізницях. Хабарництво розглядалося як спадок від Російської імперії, який проявляє себе не тільки у практиках хабарництва, а й у самій ментальності людей, звиклих до такого типу стосунків настільки, що розглядає їх вже як нормальні. Відповідно, тільки у жорсткості заходів бачилася можливість розірвати це порочне коло: “Одеській філії Вукопспілки для перевезення швидкопсувних продуктів були потрібні два вагонильодовики. Для перемовин із залізничною ад-

міністрацією був відправлений працівник Вукопспілки Еренбург, який по виконанні доручення доповів, що на залізниці необхідні вагони наявні, однак начальник холодильного відділу гр. Верхошанський вимагає за надання льодовиків хабар у 35 млн. рублів... Після перевірки інформації підтвердилося, що Верхошанський дійсно наполягає на хабарі. Тоді про вимагання було повідомлено транспортний відділ ДПУ. Одночасно Еренбургу, який про майбутній арешт Верхошанського інформації не мав, були вручені попередньо помічені 35 млн рублів. В результаті обидва опинилися перед судом трибуналу. Трибунал, вважаючи за потрібне проводити безпощадну боротьбу з хабарництвом на залізниці й враховуючи, що Верхошанський отримав вищу освіту, людина не одружена, матеріально цілком забезпечена, — не знайшовши для нього жодних пом’якшуючих провини обставин, присудив до вищої міри покарання. Еренбург, як посередник, присуджений до 3-х річного ув’язнення у БУПРі без суворої ізоляції. Вирок залізничного трибуналу був оскаржений у верховному трибуналі, прокурор якого не знайшов жодних порушень судочинства й визнав вирок цілком відповідним заподіяному злочину”¹⁸.

Вслід за риторикою публікацій 1920-х рр. можемо погодитися із тим, що хабарництво мало глибоке коріння в російській імперській дійсності. Однак обмеження лише таким трактуванням вочевидь є занадто простим поясненням цього складного явища. В 1920-ті роки пересічна людина опиняється в ситуації завищених устремлінь при обмежених реальних можливостях, що призводить до збільшення соціальних відхилень. Введення нової економічної політики та поява економічно успішних “непманів” стала своєрідною провокацією для тих, хто працював в державних установах. Високі соціальні стандарти споживання та дозвілля, продемонстровані “непманами”, були недосяжні для пересічних людей законними засобами. Тож люди починають шукати шляхів досягнення соціально значимих ідеалів незаконним шляхом, приміром, через хабарництво. Останнє, до речі, за тональністю публікацій у пресі, набуває такого поширення, що навіть починає сприйматися як унормована стандартна поведінка.

Якщо три попередні групи публікацій більше концентровані на злочинах, їх оцінці та сприйнятті суспільною свідомістю, то наступ-

ні три групи розкривали “внутрішнє” буття правоохоронних органів.

Короткі повідомлення про події у системі правоохоронних органів

Ця група публікацій здебільшого має характер офіційний та інформативний. Коротко повідомляється про той чи інший захід або навіть анонсується його проведення. Іноді до цих повідомлень “прив’язується” важлива для міліції проблема, розв’язання якої потребувало залучення громадськості (у 1922 р. це, здебільшого, питання фінансування міліції та пошуки компенсації відсутності централізованого фінансування й недостатнього фінансування з місцевих коштів).

Деталізовані звіти про проведення чисток в міліції

Надзвичайно цікава серія публікацій, в яких популяризувалася безпрецедентна до того часу практика залучення широких народних мас до процесу атестації міліціонерів. Першу хвилю чисток міліція переживає ще у 1921–1922 рр. Однак чистка 1923 р., що була покликана завершити процес створення справжньої пролетарської міліції, мала унікальний характер. Ініційована зверху чистка лав міліції перетворилася у суд по горизонталі — “чистка міліції своїм же братом-робітником”¹⁹. Сам процес мав публічний характер, бо чищення проводилися на підприємствах та клубах, де збиралося по декілька тисяч робітників, які мали право навести свої аргументи “за” або “проти” обговорюваної кандидатури: “Вчора в клубі 7-ї державної тютюнової фабрики відбулося чергове відкрите засідання комісії з чистки міліції... Перед комісією та робітниками проходить ряд міліціонерів 4-го району. Чистка провадиться ґрунтовна. Кожен міліціонер повинен відкрито заявити — чи відповідає він своєму призначенню й чи виправдовує довіру робітничо-селянської влади... Ось біля столу товариш Іванчин, що прослужив у Червоній армії біля трьох років, та побував на декількох фронтах. Екзамен з міліцейського права витримав задовільно. — А хто керує Харківською губернією? — несподівано питає його головуєчий т. Голубко. Мовчання. — А хто такий т. Ленін? — Головнокомандуючий. — А хто такий т. Соломко? — Начальник Губміліції. — Ви знаєте, хто такий тов. Соломко, але не знаєте, хто тов. Ленін. Чи ви чули про комуністичну партію? — Чув... На цьому знання

про комуністичну партію закінчуються”²⁰. Товариша Іванчина, що не знав Леніна й комуністичної партії, у міліції залишили завдяки попереднім подвигам й знанню міліцейської справи. Тим не менше, проведені чистки призвели до звільнення 25–30 % складу міліції за такими причинами, як служба у поліції чи варті, зв’язок з релігійними групами, особи з кримінальним минулим, звинувачені у хабарництві, пияцтві, гультьяйстві тощо²¹.

Завдяки означеним діям владі вдалося довести до кінця справу укомплектування правоохоронних органів класово свідомим компонентом. А означена публічність у проведенні чисток у 1923 р. мала глибокі наслідки. З одного боку, населення ставало свідком того, як система карає своїх працівників. Відповідно приходило розуміння того, що вона тим більше не дасть пощади “несвоїм”. З другого боку, активне залучення робітників до чисток робило їх співучасниками процесу формування нової міліції, тож, відповідно, зменшувало можливості для пересічної людини висловлювати незадоволення з приводу її роботи.

Остання група публікацій, *аналітичні матеріали*, зустрічаються на сторінках газет не більше 1–2 разів на рік. В цілому ж матеріали періодичної преси створювали доволі мозаїчне враження про злочинність, з певними перекосами у бік тих ситуацій та подій, які б могли викликати інтерес читацької аудиторії.

У текстах періодичних повідомлень ми можемо спостерігати боротьбу дискурсів, у яких, приміром, одні й ті самі персони могли виступати у різних іпостасях. Так “непмани” могли бути подані у вигляді безневинних жертв крадіїв та аферистів, або й самі розглядалися як потенційно можливі злочинці й ворожі до радянської влади елементи (“...згряя непачів, що забажали збагатитися за рахунок злочину, скоєного рідною їм за духом крадійкою...”²² тощо). Ми можемо відстежити формування дискурсивних практик (тобто практик виробництва й сприйняття тесту, що розкриваються у відтворенні висловлених смислів у подальших публікаціях). І подивитись, як сформоване на рівні преси ставлення до тих чи інших видів злочинних дій впливає на соціальні практики та проявляється у подальшому у формі тих чи інших повторюваних дій та відтворюваних смислів.

Джерела та література

- 1 *Іваненко В. В., Іщенко І. В.* Україна непівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону. — Моногр.: Д.: Вид-во Дніпропетр. Нац. ун-ту, 2006. — 280 с.; Іщенко І. В. Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921–1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України) Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2003. — 16 с.
- 2 *Гнітько С.* Боротьба з контрабандою в Україні у 1920-ті роки. Електронний ресурс. — Доступно за: <http://sbu.gov.ua/sbu/doccatalog%5Cdocument?id=42157>
- 3 *Бут О. М.* “Економічна контрреволюція” в Україні в 20–30 рр. ХХ ст.: Від нових джерел до нового осмислення / О. М. Бут, П. В. Добров. — Донецьк: УкрНТЕК, 2002. — 315 с.
- 4 *Саричев В. І., Сливенко В. А.* Посадові правопорушення та соціально-психологічна атмосфера в Україні 1920-х рр. (за матеріалами Катеринославської губернії) / В. І. Саричев, В. А. Сливенко // Грані. — 2006. — № 2 (46). — С. 18–22; Сливенко В. А. Злочинність у повсякденному житті Катеринослава в роки непу / В. А. Сливенко // Борисфен. — 2009. — № 1 (211). — С. 16–18.
- 5 *Волосник Ю. П.* Підпільна підприємницька діяльність нової буржуазії України та боротьба з нею в роки НЕПу // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2001. — № 526: Історія. — Вип. 33. — С. 144–154.
- 6 *Луиза Дж. Филлипс, Марианне В. Йоргенсен.* Дискурс-анализ. Теорія и метод / Пер. с англ. — Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. — С. 10.
- 7 Звіт про діяльність НКВС УСРР з 1 жовтня 1923 до 1 жовтня 1924 р. — ЦДАВОУ. — Ф. 5, оп. 2, спр. 37, арк. 52; Коммунист. Орган ЦК и Харьковского окружкома КП(б)У. — 1922.
- 8 Хроника. Происшествия. Гастролер // Коммунист. — 1922. — № 202 (794). — С. 3.
- 9 *Михеева О. К.* Кримінальна злочинність і боротьба з нею в Донбасі (1919–1929). — Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. — С. 182.
- 10 *Дюркгейм Э.* Самоубийство // Даугава. — 1992. — № 1. — С. 157.
- 11 Державний архів Донецької області. — Ф. Р-2295. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 3.
- 12 Звіт про діяльність НКВС УСРР з 1 жовтня 1923 до 1 жовтня 1924 р. — ЦДАВОУ. — Ф. 5. — Оп. 2. — Спр. 37. — Арк. 52.
- 13 Кулацкие нравы // Коммунист. — № 242 (834). — 1922. — С. 4
- 14 Жертва культурной отсталости // Коммунист. — № 251 (1143). — 1923. — С. 3.
- 15 Сборник документов по уголовному законодательству СССР и РСФСР (1917–1952) / Под ред. И. Т. Голякова. — М.: Гос. издат. юрид. лит., 1953. — С. 116.
- 16 Наказуемо ли по уголовному кодексу пьянство? // Коммунист. — № 226 (818). — 1922. — С. 1.
- 17 Сборник документов по уголовному законодательству СССР и РСФСР (1917–1952) / Под ред. И. Т. Голякова. — М.: Гос. издат. юрид. лит., 1953. — С. 130.
- 18 За взятку в 35 млн. руб. // Коммунист. — 1922. — № 232 (824). — Л. 3
- 19 Начало чистки в Харькове // Коммунист. — 1923. — № 47 (941). — Л. 3.
- 20 Чистка милиции // Коммунист. — 1923. — № 51 (945). — Л. 3.
- 21 Укрепление рядов милиции // Коммунист. — 1923. — № 29 (923). — Л. 3.
- 22 Красный суд. Дело ювелиров // Коммунист. — 1923. — № 27 (921). — Л. 3.

Оксана Михеева

Специфика освещения в периодических изданиях проблематики преступности в первые годы введения непа в Украине

В статье рассматриваются информационные возможности периодических изданий в качестве источника по реконструкции тогдашнего дискурса относительно преступных действий, а также для расширения знаний о бытии обычного человека в Украине на начальном этапе введения новой экономической политики.

Ключевые слова: новая экономическая политика, периодические издания, преступность.

Oksana Mikheieva

**Specific of the information about criminal nature in periodicals during
the first years of New Economic Policy in Ukraine**

Based on the analysis of periodicals (newspaper Communist) the author examines the opportunities for the reconstruction of the discourse on criminal acts in Soviet Ukraine during the first years of New Economic Policy and perspectives to increase knowledge of the daily life of the ordinary person in Ukraine in 1920's.

Key words: *New Economic politics, periodicals, crime.*

